

УДК 027.081+004.738.5]:614.253.2-051

Тамара Проценко,
кандидат наук
із соціальних комунікацій

Комунікаційні канали та засоби задоволення інформаційних потреб сімейних лікарів

Аналізується роль вітчизняних бібліотек, зокрема медичного профілю, у задоволенні інформаційних потреб сімейних лікарів, визначені канали надання їм наукової медичної інформації, засоби її передавання.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційне обслуговування, медична інформація, електронний та нонелектронний формат.

Одними з визначальних чинників розвитку будь-якої галузі та суспільства в цілому є доступ до необхідних інформаційних ресурсів. Завдяки вивченню та аналізу джерел інформації з проблеми інформаційного супроводу діяльності сімейних лікарів ми маємо можливість удосконалювати фахові знання та правильно застосовувати їх на практиці, створюючи таким чином умови для ефективної діяльності сімейних лікарів України.

Потік медичної інформації, зокрема й для сімейних лікарів, доцільно структурувати на зовнішній (опубліковані та неопубліковані наукові документи) та внутрішній (клінічна інформація про пацієнтів, управлінська та звітна медична документація). Основними комунікаційними каналами розповсюдження наукової медичної інформації є бібліотеки різних типів та видів, органи наукової медичної інформації, патентні служби і центри інтелектуальної власності. Сучасні інформаційні технології (сервіси Інтернету, телемедицина) уможливила уникнення часових та просторових обмежень доступу до медичної інформації й створили нові стандарти її виробництва та споживання.

Науково-медична інформація є каталізатором науково-технічного прогресу та джерелом розроблення принципово нових технологій, а також індикатором тенденцій у наукових дослідженнях. Нині вона представлена в документному потоці у двох принципово різних форматах: електронному та нонелектронному (переважно паперовому). На базі цих форматів подання інформації й ґрунтуються основні технології бібліотечно-інформаційного обслуговування професійної діяльності сімейних лікарів.

Найпоширенішими послугами є такі основні їх види:

— довідково-інформаційне обслуговування, що передбачає надання відомостей про джерела наукової інформації, джерел інформації або самої інформації із тих, якими володіє інформаційна служба;

— вибірково розповсюдження інформації: сортування нових надходжень відомостей про джерела наукової інформації, її осередків або самої інформації на основі заздалегідь сформульованого користувачем тематичного запиту;

— ретроспективний пошук інформації, що передбачає пошук відомостей про джерела наукової інформації, її осередків або самої інформації з певної тематики або проблеми в інформаційних масивах певної глибини (ретроспективи).

Усі три види інформаційних послуг бібліотек можна використовувати в роботі з електронною та нонелектронною фаховою інформацією. Бібліотеки й інформаційні служби донедавна пропонували обслуговування на базі першоджерел й інформаційних видань, що містять бібліографічну, реферативну та оглядово-аналітичну інформацію. Однак при використанні першоджерел і видань у "традиційному" (паперовому) форматі трапляються відомі усім незручності: відсутність документа у фонді, труднощі перехресного пошуку по каталогах, обмеження використання джерел у часі, необхідність реферування документів (лише невелика кількість вітчизняних бібліотек мають сьогодні у своєму розпорядженні засоби оперативного копіювання).

З середини 60-х до середини 70-х р. XX ст. у результаті широкого впровадження в інформаційну діяльність обчислювальної техніки найважливішим видом бібліотечно-інформаційних послуг став пошук у бібліографічних та реферативних базах даних (БД). З того часу вони є основою надання бібліотеками будь-яких видів інформаційних послуг, зокрема й в електронно-мережевому форматі.

Основними комунікаційними засобами задоволення інформаційних потреб медичних працівників нині є БД науково-медичної інформації, серед яких найпоширеніші: довідкові (визначені для пошуку ідентифікаційних характеристик об'єктів дослідження), бібліографічні — електронні каталоги (ЕК) медичних бібліотек, реферативні (бібліографічні описи першоджерел доповнюються рефератом) і фактографічні (містять узагальнювальні відомості про характеристики та властивості об'єкта дослідження). На сьогодні одним із головних недоліків інформаційного забезпечення сімейних лікарів є відсутність спеціалізованих галузевих баз даних. Це призводить до того, що працівники медичної галузі майже не орієнтуються в інноваціях, результатах останніх наукових досліджень з тих чи інших галузей медицини, тому нові наукові досягнення мають обмежено практичне застосування.

До складу системи органів наукової медичної інформації входять Укрмедпатентінформ, Національна наукова медична бібліотека України, патентно-інформаційний відділ науково-координаційного управління АМН України, служби науково-медичної і патентної інформації НДІ та медичних ВНЗ, обласні наукові медичні бібліотеки, інформаційні служби і бібліотеки лікувально-профілактичних установ МОЗ України. За висновками науковців, в організації їхньої інформаційної діяльності відсутні необхідна координація і узгодженість [3].

Водночас варто зазначити, що в системі інформаційно-го забезпечення галузі провідне місце належить бібліотекам медичного профілю як центрам генерування сукупного та максимально повного фонду медичних видань і неопублікованих документів, виробникам широкого асортименту традиційних і новітніх інформаційних продуктів та послуг. Більшість спеціальних медичних бібліотек (за винятком Національної наукової медичної бібліотеки та обласних наукомедичних бібліотек (ОНМБ)), є підрозділами медичних установ — науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів медичного профілю. Найвистіт книгозбірні — об'єктивна необхідність існування будь-якого соціального інституту, а в медичній галузі саме бібліотека (науковий інформаційний центр) надає можливість постійно забезпечувати науковців та практичних лікарів науковою інформацією, шляхом користування спеціальною літературою та доступом до інших видів ресурсів.

В Україні створена і функціонує мережа медичних бібліотек, сукупний документний фонд яких налічує нині майже 30 млн примірників. Серед основних завдань щодо пропаганди і розкриття фондів для сімейних лікарів як специфічної категорії користувачів є розповсюдження інформації щодо сприяння поліпшенню стану здоров'я усіх верств населення; оздоровлення довкілля; охорона материнства та дитинства; організації медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини; страхова медицина; впровадження нових ефективних лікувально-діагностичних технологій. Таким чином, інформаційно-документне забезпечення функціонування сімейної медицини є одним із пріоритетних завдань у діяльності системи медичних бібліотек, в яких розкриття інформаційних ресурсів (ІР) за темою "сімейна медицина" забезпечується завдяки здійсненню переважно традиційних комунікаційних засобів — виокремленню розділу в систематичному каталозі, підготовці покажчиків нової літератури та організації книжкових виставок. Детальна структура розміщення анотованої інформації робить покажчик зручним у користуванні для сімейних лікарів. Серед його недоліків можна назвати лише обмежений тираж, що робить доступною цю інформацію тільки в книгозбірнях медичного профілю окремого регіону. Вивчення досвіду роботи медичних бібліотек дало змогу виявити такі заходи щодо інформаційного забезпечення професійної діяльності сімейних лікарів: підготовку та видання Донецькою обласною науковою медичною бібліотекою списку рекомендованої літератури "Сімейна медицина" (2000—2003), Івано-Франківською ОНМБ — бібліографічного огляду "Сімейна медицина — потреба часу" [4].

Останніми роками всі види і форми інформаційної діяльності медичних бібліотек здійснювалися в умовах корінних змін: упровадження автоматизації інформаційних процесів, розвитку електронних мереж зв'язку, посилення конкуренції, проблем із фінансуванням та кадровим забезпеченням. Такий стан речей неоднозначно впливав на формування, збереження інформаційних ресурсів та впровадження новітніх інформаційних технологій. Загалом бібліотеки працюють за кількома напрямками: формування фондів, створення інформаційно-пошукових систем, генерування бібліографічних та реферативних БД медичної проблематики. Найважливіше завдання сьогодення — створення якомога повнішого зведеного банку даних про друковану та електронну українську медичну літературу, яка зберігається у фондах вітчизняних бібліотек.

В інформаційно-бібліографічному розкритті ресурсів для вчених-медиків та практичних лікарів значне місце займають підготовка і видання бібліографічних покажчиків. Однак не тільки бібліографічне інформування є принципово важливим у діяльності медичних бібліотек. Останнім часом

ці бібліотеки дедалі активніше створюють й інші види вторинної інформації — реферативну, оглядову, фактографічну. Саме тут забезпечено оптимальні умови для цієї діяльності — найповніше зібрання документів та кваліфіковані фахівці, які знаються на основах аналітико-синтетичного опрацювання інформації.

Широке використання інтернет-технологій зумовило появу нової категорії користувачів — онлайн-ових, які можуть користуватися електронними ресурсами бібліотеки в режимі віддаленого доступу. Вже сьогодні збільшується кількість щоденних звернень до її веб-сервера. Це свідчить про зміни, що відбуваються в режимі обслуговування бібліотекою своїх користувачів. З метою оперативного доступу до інформації про поточні надходження на веб-сторінці медичної книгозбірні до уваги практикуючих лікарів та організаторів охорони здоров'я пропонуються тематичні бібліографічні списки нової літератури.

З метою селекції найінформативніших інтернет-ресурсів для конкретної медичної галузі використовують такі характеристики як значущість (цінність) інформації, її повнота, вірогідність й актуальність [1, с. 45]. Ці принципи можна застосувати у процесі формування бібліотечних інтернет-ресурсів для забезпечення діяльності сімейних лікарів.

Окрема увага у вирішенні завдань приділяється документальним інформаційно-пошуковим системам (ІПС), які широко використовуються в інформаційному забезпеченні об'єкта пошуку науковців, спеціалістів, управлінців. Об'єкт пошуку документальної системи — документ — (його бібліографічний опис, анотацію, реферат, повний текст) і в них є багато спільного з фактографічними системами, тобто такими, у яких здійснюється різноманітних числових характеристик, фактів, даних, мають деякі суттєві відмінності і специфічні вимоги, які стосуються стандартизації поданої в них інформації і вимог до програмних засобів.

Отже, формування пошукових ІР для забезпечення потреб сімейної медицини здійснюється не лише в традиційній формі (друкована продукція, карткові каталоги), а й в електронній (бібліографічні бази даних, навігатори доступу до світових інформаційних мереж та інтернет-ресурсів міжнародного характеру). Останнім часом у бібліотеках дедалі активніше створюються інші види електронної вторинної інформації (реферативної, оглядової, фактографічної), а також формуються оптимальні умови для її дистанційного надання. Обласні наукові медичні бібліотеки та бібліотеки медичних ВНЗ створюють власні ЕК, які можуть увійти до зведеного електронного каталогу медичної літератури. Важливою тенденцією розвитку сучасних бібліотечно-інформаційних систем (БІС) є повноцінне подання в Інтернеті ЕК на свої фонди та забезпечення повномасштабного дистанційного обслуговування користувачів. Разом з тим, для бібліотек найголовнішим завданням залишається автоматизація внутрішніх технологічних процесів — наукового опрацювання документів, їхнього обліку, зберігання, доставляння користувачам.

На початку ХХІ ст. в Україні розпочався новий етап у вирішенні проблеми впровадження інформаційних технологій, що застосовуються в медичній галузі. Він характеризується переходом від розроблення вузьких за своїм призначенням інформаційно-програмних продуктів до створення комплексних інформаційних систем з широким колом функціональних можливостей. Істотне значення набувають інформаційні технології, орієнтовані на моніторинг соціально-значущих захворювань, автоматизацію і підтримку лікувально-діагностичного процесу, розробляються спеціалізовані інформаційні системи для медичної освіти і науки [2, с. 123]. Відбувається процес трансформації мети створення інформаційних систем — перехід від реалізації інфор-

маційної підтримки окремих функцій установи (галузі) до комплексної автоматизації та інформатизації з налагодженням зв'язку з іншими закладами, установами, тобто йдеться про формування в Україні єдиного медичного інформаційного простору.

Застосування інформаційних технологій у сімейній медицині необхідне для роботи з електронним реєстром пацієнтів району обслуговування, який доцільно з'єднати корпоративною мережею з усіма медичними закладами району для реалізації можливості здійснення контролю за рухом пацієнтів та створення електронного медичного досьє для розроблення персоналізованої бази даних пацієнтів, а також забезпечення функціонування медичних діагностичних пристроїв для автоматизованого робочого місця лікаря.

Природно, що суспільні зміни та процес інформатизації позначаються і на діяльності медичних бібліотек. Дедалі частіше вони перетворюються із пасивних посередників на активних організаторів інформаційного забезпечення, виходять на новий рівень якості, стаючи надгнучким, багатофункціональним комунікаційним закладом. Істотно розширюється діапазон форм і методів їхньої роботи, визначаються пріоритетні напрями діяльності, зокрема формування повнотекстових електронних медичних бібліотек.

Розвиток комп'ютерної техніки і тісно пов'язаних з нею інформаційних технологій дає можливість запроваджувати нові ефективні технології в роботі окремих спеціалістів. Сімейний лікар за специфікою своєї діяльності постає перед необхідністю опрацювання великого обсягу інформації. В багатьох ситуаціях рішення потрібно приймати за короткий проміжок часу ("в реальному масштабі часу"). Такі ситуації зумовлені тим, що сімейний лікар повинен приймати всіх пацієнтів свого району, а в пацієнта може бути будь-яке захворювання. Таким чином, фахівець за короткий проміжок часу, поки він спілкується із хворим, має надати кваліфіковану медичну послугу (принаймні, це стосується діагностики і першої невідкладної допомоги). Ще одна вимога до лікаря — обізнаність в останніх досягненнях медичної науки і практики, уміння застосовувати їх у своїй професійній діяльності. У цьому разі істотну допомогу йому можуть надати електронні помічники — довідкові, інформаційно-пошукові та експертні системи.

Інформаційні системи в бібліотечній справі існують і розвиваються фактично з часу виникнення комп'ютерної техніки. Останніми роками створюються нові типи систем або різновиди існуючих, наприклад: бібліографічні та фактографічні бази даних. Книгозбірні почали брати на себе нові функції — нагромадження і збереження інформації в електронній формі й на цифрових носіях і до того ж вони стали виробниками різноманітних електронних продуктів та послуг. Дедалі більше великих бібліотек переходять до випуску повнотекстових баз даних, агрегації повнотекстових БД електронних медичних журналів, довідників, енциклопедій, монографій на компакт-дисках або забезпечують доступ до наукової медичної інформації через комп'ютерні мережі. Нові технології передавання інформації на основі інтернет-сервісів докорінно змінюють технологію інформаційного обміну між його учасниками, адже сімейний лікар, перебуваючи в своїй амбулаторії (кабінеті) і маючи комп'ютер, підключений до Інтернету, може отримати доступ до електронних ресурсів будь-якої бібліотеки світу.

Розвиток Інтернету та мультимедійних технологій призвів до формування єдиної медіа-платформи, придатної для реалізації різних форм ЗМІ. Саме конвергенція технологій, комунікаційної інфраструктури та інформації як продукту зумовила створення багатофункціональної мультимедійної бази взаємодії, на якій розвиваються сьогодні нові засоби професійної комунікації. Серед наочних прикладів

такої взаємодії — мобільний Інтернет, онлайнві конференції, цифрове телебачення, телемедичні системи тощо. Таким чином, завдяки посередництву сучасних інформаційних технологій (ТБ, ПК, телефон, факс тощо) різноманітними каналами користувачі отримують мультимедійний інформаційний контент, адаптований до їхніх запитів і відкритий для подальшої модифікації відповідно до індивідуальних потреб користувачів.

Конвергенція — це не лише технологічний процес, що уможливорює інтегрування різних видів контенту в рамках різноманітних каналів та поєднання функцій медіа в одному єдиному технологічному пристрої. Це також і реалізація контенту на основі мультимедійної платформи конвергованих ЗМІ, що в сукупності генерують зміст, який неможливо було б донести в повному обсязі до аудиторії через кожен окремих засіб комунікації. Конвергенція одночасно відбиває технологічні, культурні та соціологічні зміни в системі суспільного й інформаційного устрою і сприйняття медіа-середовища, в інфраструктурі системи соціальних комунікацій вона дає змогу переміщувати контент різними медіа-каналами завдяки взаємодії декількох медіа-індустрій.

Значне поширення мультимедійних комунікаційних засобів, що уможливають інтегрування різних форм та видів медіа-контенту на основі єдиної інтерактивної платформи, створило умови для становлення і розвитку системи нових інформаційних продуктів та послуг, які сприяють реалізації комунікаційно-активної взаємодії з аудиторією. У сукупності під новими медіаресурсами розуміють ті інформаційні продукти, які поєднують три основні напрями (три "К"): комп'ютерні та інформаційно-комунікаційні технології — ІКТ; комунікаційні системи та мережі; контент — цифровий інформаційний. За останні роки до цих трьох напрямів додалося четверте "К" — конвергенція, що на сьогодні є рушійним чинником становлення нової медіаінфраструктури й ефективної комунікаційної взаємодії медичних фахівців у процесі професійної діяльності. Із розвитком інтеграційних засобів нині з легкістю можна реалізувати ті творчі завдання, які ще декілька років тому навіть і не уявляли: медичні консультації, обстеження та навіть хірургічні операції в режимі реального часу.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) багато років проводить роботу з використання інформаційних технологій у сфері медично-санітарної допомоги та в інших медичних цілях. Нині держави — члени ВООЗ — розробляють власні стратегії в галузі електронної охорони здоров'я. Досить швидкий розвиток у цій галузі зумовлюється прогресом, що відбувається в інформаційних технологіях. Вони окреслюють перспективи для держав, які мають низький рівень життя або високий, що є корисним не тільки для систем медико-санітарного обслуговування, а й для суспільної системи охорони здоров'я, управління, фінансів, освіти, наукових досліджень та економічної діяльності, пов'язаної з охороною здоров'я, а її електронна система охорони здоров'я сприяє підвищенню ефективності медичного обслуговування і поліпшенню доступу до медично-санітарної допомоги, особливо у віддалених районах, для інвалідів і осіб похилого віку. Вона корисна для провайдерів медично-санітарних послуг, спеціалістів і споживачів завдяки підвищенню якості обслуговування і поліпшення здоров'я. Такі позитивні зміни в медичному сервісі мають позитивно позначитися на вартості медичної допомоги внаслідок скорочення кількості обстежень та їхнього дублювання.

Секретаріат ВООЗ розробив проект стратегії комплексної інформатизації медичної галузі з акцентом на забезпечення надійної якості обслуговування населення відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Прин-

ципи, сформульовані ВООЗ, стосуються загальнодержавного і міждержавного рівнів функціонування електронних інформаційно-комунікаційних технологій. Використовуючи загальні принципи ВООЗ і зважаючи на специфіку функціонування індивідуальних інформаційних систем, зокрема інформаційно-бібліотечних, сформулюємо основні напрями їхнього розроблення для сімейних лікарів:

1. Визначити пріоритетні напрями, які можуть призвести до позитивних результатів у забезпеченні медико-санітарного обслуговування широких верств населення.

2. Розповсюдити новітні досягнення стосовно інформаційних технологій на сферу інформаційно-бібліографічних систем медичних працівників.

3. Розробити методологію і технологічні принципи впровадження електронних інформаційно-бібліографічних систем в існуючу структуру інформаційних процесів у сфері охорони здоров'я.

4. Проаналізувати характеристики процесів опрацювання інформації в медичних БІС і запропонувати найефективнішу конфігурацію програмного й апаратного забезпечення автоматизованих інформаційних систем для лікарів.

5. Розробити норми, стандарти, керівні принципи і навчальні матеріали для опанування лікарями новітніх електронних інформаційних сервісів, при цьому керуватися принципом якнайширшої уніфікації методів і засобів опрацювання медичної інформації.

6. Сформулювати завдання і проблеми, які виникають у процесі розроблення бібліотечно-інформаційних систем, стимулюючи таким чином наукові напрацювання в цій галузі.

7. Забезпечувати нагромадження і збереження статистичної медичної інформації з подальшим використанням її в процесах обчислення й аналізу.

Доцільною є організація бібліотечно-інформаційного забезпечення сімейних лікарів як обов'язкової складової в медично-інформаційній системі, що формується за участю Науково-методичного відділу сімейної медицини МОЗ України. Таким чином, можна вирішити питання спільного фінансування витрат на необхідне обладнання та домогтися здійснення міжгалузевої кооперативної співпраці.

Варто зважати на те, що розмаїття видів медичної інформації, а також розміщення її на різних носіях визначають вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

— виділення із масиву медичної інформації тієї, яку за формальними, функціональними і змістовими характеристиками можна віднести до профільної й релевантної інформаційним потребам сімейного лікаря;

— вироблення принципів і критеріїв перевірки достовірності мережевої інформації, визначення найінформативніших медичних інтернет-ресурсів;

— каталогізація та індексування електронних медичних документів з урахуванням міжнародного досвіду;

— забезпечення простого і зручного доступу сімейних лікарів до медичних баз даних;

— забезпечення тривалого збереження електронних документів;

— розроблення для БД клінічної інформації ефективних засобів захисту від несанкціонованого доступу.

Отже, формування системи комунікаційних каналів та засобів бібліотечно-інформаційного супроводу діяльності сімейних лікарів характеризується переходом від розроблення вузьких за своїм призначенням інформаційно-програмних продуктів до створення комплексних інформаційних систем з широким колом функціональних можливостей.

Список використаної літератури

1. Антопольский А. Б. Информационные ресурсы России : науч.-метод. пособие / А. Б. Антопольский. — М. : Либеря, 2004. — 424 с.
2. Коваленко О. С. Информатизация системы охорони здоров'я України — що далі? / О. С. Коваленко // Актуальні проблеми сучасної охорони здоров'я України. Кадри, стан організації, управління, медичні інформаційні системи та медичні інформаційні технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / М-во охорони здоров'я України [та ін.]. — К., 2007. — С. 123—126.
3. Овсянникова Л. М. Состояние и перспективы информационного обеспечения медицинской науки / Л. М. Овсянникова, Н. О. Артамонова, Р. И. Павленко, Т. А. Остапенко // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. — М., 2007. — 1 электрон. опт. диск (CD—ROM). — Загл. с этикетки диска.
4. Сімейна медицина: потреба часу : бібліогр. огляд / Івано-Франківська обл. наук. мед. б-ка. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2005. — 9 с.

Анализируется роль отечественных библиотек, в частности медицинского профиля, в удовлетворении информационных потребностей семейных врачей, определены коммуникационные каналы предоставления им научной медицинской информации, средства ее передачи.

Role of state libraries, their medical competence in satisfaction of informational needs of family doctors in particular. Communicational channels and ways of providing to them medical information are determined.

Надійшла в редакцію 27 березня 2013 року